

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.3.5

Nataliia Shulha

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4063-6911>

National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

**PROFESSOR M.O. TIULENIEV'S
SCIENTIFIC & ORGANIZATIONAL ACTIVITIES
IN THE DEPARTMENT OF AGRICULTURAL
SCIENCES OF THE USSR ACADEMY
OF SCIENCES IN 1949–1956**

Наталія Шульга

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОФЕСОРА М. О. ТЮЛЕНЄВА
У ВІДДІЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАУК
АКАДЕМІЇ НАУК УРСР У 1949-1956 рр.**

The article highlights the cooperation of the famous agro-meliorator, a well-known specialist in swamp culture, Professor M.O. Tiuleniev with the Department of Agricultural Sciences of the Ukrainian SSR Academy of Sciences in 1949-1956. Initially, he was the Head of the Laboratory of Agro-Melioration of the Institute of Plant Physiology and Agrochemistry, later – the Laboratory of Feed Production of the Livestock Sector of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences. In addition, the scientist was a member of the Academic Council of the Institute, the Bureau of the Department, the editorial board of the journal "Bulletin of Agricultural Science", the Council of Scientific & Technical Propaganda of the Ukrainian SSR Academy of Sciences, the Council for the Study of Productive Forces of the Ukrainian SSR and other institutions under the Ukrainian SSR Academy of Sciences. He led the special complex expeditions to the Snihurivka district of the Mykolaiev region and Dymer district of Kyiv region, where scientific and organizational consultations were provided to collective farms. It was found out that the scientist worked out a complex problem of development of productive forces of Polissia of the Ukrainian SSR, in particular questions of transformation of the nature of Polissia and economy rise of the Polissia districts of the republic.

Keywords: Mykola Oleksandrovych Tiuleniev, the Ukrainian SSR Academy of Sciences, Department of Agricultural Sciences, Institute of Plant Physiology and Agrochemistry, Council for the Study of Productive Forces of the Ukrainian SSR, agromelioration, irrigation, Polissia.

Микола Олександрович Тюленєв (1889-1969 рр.) займає почесне місце у вітчизняній та світовій аграрній науці. Він – професор, член-кореспондент АН УРСР, агро меліоратор, педагог – належить до когорти вчених, які здійснили вагомий внесок у розвиток теорії, методології та практики агро меліоративної дослідної справи, а також у підготовку галузевих фахівців в Україні. У 2019 р. в Україні на державному рівні відзначалося 130-річчя від дня народження дослідника, що актуалізує його постать і творчий доробок. М. О. Тюленєв є автором більше 200 наукових робіт (книги, брошури, звіти, статті у збірниках та періодичних виданнях, праці за його науковою редакцією), частина з яких наразі залишаються не оприлюдненими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Діяльність та наукову спадщину вченого досліджували О. Бачкала¹, В. Вергунов², Ю. Довгоруку³ та інші науковці; видано бібліографічні покажчики його наукових праць; авторкою даної статті також вивчаються різні аспекти біографії вченого⁴. Проте професійна біографія та наукові досягнення М. О. Тюленева продовжують залишатися маловідомими, а період його співпраці з Академією наук УРСР узагалі детально не вивчений.

Джерельну базу дослідження склали, переважно, архівні матеріали, зокрема Архіву Президії НАН України, Інституту архівознавства НБУВ, Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України. **Методи дослідження.** Авторкою використовувалися історико-генетичний, історико-хронологічний, проблемний, історико-порівняльний, персонологічний та біографічний методи. Крім того, застосовано методи систематизації, джерелознавчої критики.

Мета дослідження полягає в аналізі науково-організаційної діяльності професора М. О. Тюленева на посадах очільника лабораторії агро меліорації Інституту фізіології рослин і агрохімії (Відділ сільськогосподарських наук), а також *лабораторії кормодобування сектору тваринництва Президії Академії наук УРСР*.

Виклад основного матеріалу. До кінця 1940-х рр. питання кадрового забезпечення Академії наук УРСР залишалося складним. За період війни було втрачено частину співробітників, які перебували на фронті й окупованій території, частина ще залишалася у лавах діючої армії; приплив нових молодих кадрів гальмувало й незадовільне матеріально-технічне забезпечення АН; для керівництва відділами й лабораторіями не вистачало докторів наук (ці посади займали, переважно, кандидати наук). Крім того, частина академіків та членів-кореспондентів АН не брали реальної участі у роботі академічних установ. Певний вплив на ротації у кадровому складі Академії наук мали партійно-урядові постанови 1948 р., за рішенням яких звільнялася частина керівників академічних установ та їх структурних підрозділів.

Вважаємо, що запрошення М. О. Тюленева, вже відомого до того часу агро меліоратора, знаного фахівця з культури боліт, на роботу до Академії наук, зокрема Відділу сільськогосподарських наук, зумовлено новими завданнями, поставленими перед згаданим відділом, а також Відділом біологічних наук у кінці 1948 р. Зокрема, згідно Постанови Президії АН УРСР від 4-6 жовтня 1948 р. до керівництва Відділом сільськогосподарських наук було призначено П. А. Власюка замість звільненого від виконання обов'язків М. М. Гришка. Крім того, нові завдання полягали в: перегляді складу бюро Відділів з метою «усунення прихильників вейсманізма-менделізма та непрацездатних членів бюро, ... поновлення їх (бюро) передовими вченими, що активно будуть проводити мічурінський напрямок у біологічній науці», оновленні тематичних планів науково-дослідних робіт, індивідуальних планів, програм і складу наукових керівників аспірантів, перегляді підготовлених до друку наукових робіт з метою вилучення праць з антимичурінським напрямом, перегляді складу вчених рад установ Відділів та редакційних колегій видань цих установ з метою виведення з них послідовників вейсманістсько-морганістської генетики та поповнення їх представниками мічурінської біологічної науки, які, крім того, будуть упроваджувати у практику сільського господарства отримані в ході наукових досліджень результати біологічної й аграрної наук⁵.

¹ Бачкала, О. В. (2006). Діяльність професора М. О. Тюленева в розвитку сільськогосподарської осушувальної меліорації на торфово-болотних ґрунтах. *Історія науки і біографістика*, 1. <http://inb.dnsgb.com.ua/2006-1/06bovtbg.html>. (2020, вересень, 15).

² Вергунов, В. А. (2019). Історія наукового забезпечення осушувальних меліорацій в Україні: член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленев (до 130-річчя від дня народження): наук. доп. Київ: ТОВ «ЦП» «Компринт», 29; Вергунов, В. А. (2019). Культури боліт у науково-освітньому доробку М. О. Тюленева. *Вісник аграрної науки*, 6 (795), 82-87; Вергунов, В. А. (2019). Член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленев (1889-1969) – вчений, педагог та фундатор сільськогосподарської меліоративної дослідної справи в Україні (до 130-річчя від дня народження). Рівне, 123.

³ Довгоруку, Ю. О. (2018). Яготинський період життя та роботи видатного вченого вітчизняної аграрної науки професора М. О. Тюленева. *Яготинські вісті*, 26 листопада, 93, 11276, 5.

⁴ Шульга, Н. В. (2020). Діяльність агро меліоратора М. О. Тюленева (1889-1969 рр.) на болотних дослідних станціях. *Емінак: науковий цокувартальник*, 2 (30) (квітень-червень), 77-86; Шульга, Н. В. (2020). Науковий доробок професора М. О. Тюленева (1889-1969 рр.) в галузі агро меліорації та культури боліт. *Вісник Східноєвропейського національного університету імені Володимира Дала*, 3 (259), 92-98.

⁵ Архів Президії НАН України. *Ф. 251. Оп. 1. Спр. 274, Арк. 267-272.*

Звіт Президента Академії наук УРСР А. В. Палладіна за 1948 р. також засвідчував, що трансформаційні зміни, в першу чергу, Відділів біологічних та сільськогосподарських наук, мали позитивні результати, внаслідок чого вдалося виконати заплановані для виконання науково-дослідні теми, а також наблизити роботи «до запитів соціалістичного народного господарства». Так, інститути перейшли згідно постанови серпневої сесії ВАСГНІЛ до впровадження травопільної системи землеробства; за 1948 р. надали наукові консультації 110 колгоспам, 52 сортоділянкам, 15 МТС, 10 заводам і окремим районам УРСР; співробітниками Відділу прочитано 350 доповідей і лекцій, надано близько 500 консультацій, надруковано 130 друк. арк. статей і брошур; було отримано вагомі науково-теоретичні результати, рекомендовані до практичного впровадження у виробництво¹. Найбільш вагомими результатами відзначився Інститут фізіології рослин і агрохімії АН УРСР – місце праці М. О. Тюленєва, – співробітники якого обґрунтували ефективну систему живлення, яка при відповідних співвідношеннях елементів суттєво підвищує врожаї всіх культур травопільних сівозмін². З 1949 р. планувалося збільшити штат АН УРСР на 760 осіб³. Про необхідність суттєвого збільшення штатного контингенту АН УРСР, зокрема на 553 одиниці у 1949 р., йшла мова також у поданні Президії Академії наук до РМ УРСР від 31 січня 1949 р.⁴

Протягом 1949-1955 рр. М. О. Тюленєв працював на посаді старшого наукового співробітника керівником групи агро меліорації в Інституті фізіології рослин і агрохімії АН УРСР (зараз – Інститут фізіології рослин та генетики НАН України) – структурному підрозділі Відділу сільськогосподарських наук, залишаючись за сумісництвом старшим науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації.

У цей час науковці-аграрії працювали над вирішенням різнопланових проблем галузі. Тематика науково-дослідних робіт Академії наук на 1948 р. включала ряд актуальних і нових тем згідно з завданнями п'ятирічного плану відбудови народного господарства СРСР. Зокрема, науково-дослідна робота в галузі сільськогосподарських наук зосереджувалася навколо дослідження проблем підвищення продуктивності та створення нових сортів ярової та озимої пшениці, підвищення врожайності, якості сировини та розробки засобів механізованого збирання й удосконалення методів боротьби зі шкідниками та хворобами цукрових буряків, підвищення продуктивності каучуконосів в Україні, позонального обґрунтування і впровадження травопільної системи землеробства; еколого-фізіологічного вивчення лісів та селекції швидкорослих лісових порід, опрацювання заходів підвищення ефективності родючості ґрунтів солонцюватого комплексу, впливу різних агрономічних заходів на властивості солонців тощо⁵.

Інститут фізіології рослин і агрохімії АН УРСР був заснований 15 травня 1946 р. на базі відділу фізіології живлення рослин і агрохімії Інституту ботаніки АН УРСР відповідно до постанови № 1692 від 20 жовтня 1945 р. Ради народних комісарів УРСР і ЦК КП(б)У, яка дала дозвіл Президії АН УРСР організувати установу. Її очолив відомий учений, агрохімік і фізіолог рослин, заслужений діяч науки УРСР, академік АН УРСР О. І. Душечкін (у подальшому директором Інституту було обрано видатного фізіолога рослин, агрохіміка і ґрунтознавця, заслуженого діяча науки УРСР, академіка АН УРСР і ВАСГНІЛ П. А. Власюка, який керував ним до 1973 р.)⁶.

М. О. Тюленєв відразу був обраний членом Вченої ради Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР (8 квітня 1949 р.) (у 1951 р. після затвердження нового складу Вченої ради М. О. Тюленєв також був у їх числі⁷), членом наукової ради Лабораторії ґрунтознавства Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР (протокол Президії АН від 12 листопада 1948 р.)⁸. 7 січня 1949 р. вченого обрано

¹ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Планова комісія. Спр. 321. Звіт про науково-дослідну роботу Академії наук УРСР за 1948 рік. Грудень 1948 р.-січень 1949 р., Арк. 1-24.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 9841. Подання Президії АН УРСР до РМ УРСР з обґрунтуванням необхідності збільшення кількості штатних співробітників установ Академії. 31 січня 1949 р., Арк. 36-38, арк. 36.

⁵ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Планова комісія. Спр. 300. Пояснювальна записка до плану науково-дослідних робіт Академії наук УРСР на 1948 рік. Січень 1948 р., Арк. 3-8, арк. 6.

⁶ Моргун, В. В. (2013). Наукові здобутки Інституту фізіології рослин і генетики Національної академії наук України. *Фізіологія рослин і генетика*, 45, 6, 463.

⁷ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 406. Протокол № 17 засідання Президії Академії наук УРСР від 4 травня 1951 р., Арк. 1-15.

⁸ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 274. Протокол № 26 засідання Президії Академії наук УРСР від 12 листопада 1948 р., Арк. 317-337.

членом Бюро відділу сільськогосподарських наук АН УРСР¹. Крім того, він навіть тимчасово виконував обов'язки директора Інституту фізіології рослин і агрохімії (як це було, напр., з 1 липня по 15 серпня 1953 р.)².

У квітні 1949 р. М. О. Тюленев був уведений до складу вченої ради Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка³. У червні 1950 р. вченого призначили завідувачем новоствореної у складі Інституту фізіології рослин і агрохімії Лабораторії агрономеліорації⁴.

Є дані про те, що 21-25 лютого 1950 р. М. О. Тюленев із П. А. Власюком відвідали нараду з питань високих урожаїв у м. Москва⁵, а восени 1950 р. бригаду Академії наук під керівництвом М. О. Тюленева було направлено до Кам'янець-Подільської обл. (наразі це – місто районного значення Хмельницької обл. – *Н.Ш.*) для читання лекцій, зокрема в колгоспі ім. Й. В. Сталіна⁶.

У січні 1951 р. М. О. Тюленева долучили до складу редколегії журналу Відділу сільськогосподарських наук «Вісті сільськогосподарської науки» (поряд з акад. П. А. Власюком (відповідальний редактор), акад. А. О. Василенком (заступник), членами редколегії – акад. О. І. Душечкіним, О. Н. Соколовським, В. Я. Юр'євим, д.с.-г.н. І. А. Сіроченком (учений секретар)⁷, а також (у квітні того ж року) – до редколегії наукових праць Інституту фізіології рослин і агрохімії⁸.

У лютому 1952 р. М. О. Тюленева ввели до складу Ради науково-технічної пропаганди АН УРСР⁹. Це – установа при Президії АН УРСР, на яку покладалися функції здійснення обліку та відбору господарсько-ефективних винаходів і раціональних пропозицій в установах АН; популяризації та пошуків швидкого їх упровадження у народне господарство. Раду очолювали: 1944-1948 рр. – акад. О. М. Динник, 1948-1950 рр. – д.б.н. В. А. Мовчан, з 1950 р. – акад. В. М. Корецький¹⁰. Протягом 1951-1955 рр. Рада здійснювала роботу в напрямі поширення досягнень науки і техніки, пропаганди наукових досягнень АН УРСР, передового виробничого досвіду з метою їх освоєння і подальшого використання в народному господарстві, видання масовим тиражем кращих лекцій, прочитаних у лекторіях АН УРСР. У зв'язку із розгортанням будівництва Каховської ГЕС, Південноукраїнського і Північнокримського каналів, розбудови західних областей УРСР, завданнями з пропаганди та впровадження досягнень науки та досвіду передовиків на великих будовах, а також, враховуючи звернення місцевих органів влади, Рада організувала постійно діючі лекторії АН УРСР; подавала на затвердження Президії АН УРСР тематичні плани лекцій і друкованої літератури з науково-технічної пропаганди. Постановою Президії АН УРСР від 4 лютого 1952 р. затверджено новий склад Ради (там значиться прізвище М. О. Тюленева)¹¹.

З 1952 р. учений став членом Ради з вивчення продуктивних сил УРСР. До виконання проблемно-тематичного плану Ради було залучено 23 інститути Академії наук УРСР, 12 науково-

¹ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 311. Протокол № 1 засідання Президії Академії наук УРСР від 7 січня 1949 р., Арк. 1-16.

² Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 527. Протокол № 27 засідання Президії Академії наук УРСР від 17 липня 1953 р., Арк. 154-266.

³ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 311. Протокол № 11 засідання Президії Академії наук УРСР від 8 квітня 1949 р., Арк. 204-221.

⁴ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 348. Протокол № 21 засідання Президії Академії наук УРСР від 23 червня 1950 р., Арк. 391-404.

⁵ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 348. Протокол № 8 засідання Президії Академії наук УРСР від 17 лютого 1950 р., Арк. 171-176.

⁶ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 349. Протокол № 30 засідання Президії Академії наук УРСР від 22 вересня 1950 р., Арк. 119-145.

⁷ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 405. Протокол № 4 засідання Президії Академії наук УРСР від 26 січня 1951 р., Арк. 90-128; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 71. Спр. 1, Арк. 68.

⁸ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 405. Протокол № 15 засідання Президії Академії наук УРСР від 20 квітня 1951 р., Арк. 460-485.

⁹ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 472. Протокол № 5 засідання Президії Академії наук УРСР від 4 лютого 1952 р., Арк. 46-57.

¹⁰ Онищенко, О. С. (відп. ред.) (2008). *Історія Національної академії наук України. 1946-1950*. Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, 2, 661.

¹¹ Онищенко, О. С. (відп. ред.) (2008). *Історія Національної академії наук України. 1951-1955*. Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, 2, 808.

дослідних галузевих інститутів відомств і кафедр вузів; з 1948 р. зазначені проблеми комплексно розроблялися 312 науковими працівниками інститутів різних систем, у тому числі 150 науковими співробітниками АН УРСР¹. Головними завданнями Ради на 1946-1950 рр. було координування науково-дослідних робіт з дослідження великих комплексних проблем в установах АН, галузевих науково-дослідних установах та відповідних кафедрах вузів. Головою Ради з 1948 р. обрано віцепрезидента АН акад. П. С. Погребняка. Постановою Президії АН УРСР від 22 травня 1953 р. у складі ради додатково організовано секцію по гідробудовах. З 1952 р. Раду очолив акад. Г. М. Савін².

Протягом першого року входження М. О. Тюленєва до Ради з вивчення продуктивних сил УРСР остання організувала розробку важливих комплексних народногосподарських проблем та здійснила ряд різноаспектних експедиційних робіт. Зокрема, зусиллями вчених НДІ, кафедр вузів, дослідних станцій, працівників виробничих потужностей розроблялися згідно плану Ради наступні комплексні проблеми: 1. Комплексне використання водних ресурсів УРСР (керівник Г. Й. Сухомел). 2. Боротьба з посухою в південних районах УРСР і розвиток сільського господарства в зоні зрошення (керівники П. М. Першин, П. С. Погребняк, П. А. Власюк). 3. Використання місцевих джерел добрив УРСР (керівники О. І. Душечкін, П. А. Власюк). 4. Комплексне використання бурого вугілля і торфу УРСР (керівник І. Т. Швець). 5. Розвиток продуктивних сил Полісся УРСР (керівник Д. К. Зеров). Загальна кількість наукових працівників, що виконували теми за планом РВПС, на 1952 р. становила близько 320 осіб³.

Інститут фізіології рослин і агрохімії у цей час розширив зв'язки з виробництвом, проводячи роботу безпосередньо в колгоспах, радгоспах і МТС, також розгорнув значну лекційно-пропагандистську та інформаційно-консультаційну роботу, пропагуючи досягнення мічурінської агробіологічної науки, перенісши читання лекцій у колгоспи та райони. Основні роботи Інститут проводив у Шполянському та Києво-Святошинському районах Київської обл., у Баштанському районі Миколаївської обл.; роботи з каучуконосами – у Переяслав-Хмельницькому районі. Пропозиції Інституту щодо використання органічно-мінеральних добрив широко використовувалися в колгоспах і радгоспах зони бурякосіяння, на сортоділянках і державних дослідних станціях⁴.

У цей же час М. О. Тюленєв активно займався упровадженням культури боліт у колгоспах ім. Леніна, ім. Петровського, «300-річчя» (Переяслав-Хмельницький район), «Перше травня» і «Сталінський шлях» (Яготинський район) Київської обл. На замовлення Ради науково-технічної пропаганди АН УРСР ним опубліковано серію науково-популярних видань: «Сіяні луки та пасовища на осушених торфових ґрунтах» (про т. зв. кормове питання для післявоєнного ведення тваринництва) та «Осушення та освоєння боліт і заболочених земель». Професор з квітня 1951 р. став очільником спеціальних комплексних експедицій у Снігурівський район Миколаївської обл. (1951 р.) та Димерський район Київської обл. (1952-1956 рр.) щодо надання науково-організаційних консультацій колгоспам УРСР⁵.

Робота в цьому напрямку набула організованого характеру – при Президії Академії наук створено Комітет по наданню наукової допомоги колгоспам (у сферу надання допомоги входили, зокрема, колгоспи Баштанського та Снігурівського районів Миколаївської обл., Генічеського району Херсонської обл., Димерського району Київської обл.). Робота була направлена на організаційно-господарське зміцнення колгоспів, широке впровадження там мічурінської агробіологічної науки з метою «підвищення на цій основі громадського багатства колгоспів і доходів колгоспників»⁶. Така допомога гарантувала отримання колгоспами високих врожаїв зернових і технічних культур, підвищувала показники тваринництва.

¹ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Планова комісія. Спр. 321. Звіт про науково-дослідну роботу Академії наук УРСР за 1948 рік. Грудень 1948 р.-січень 1949 р., Арк. 1-24.

² Онищенко, О. С. (відп. ред.) (2008). *Історія Національної академії наук України. 1951-1955*. Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, 2, 806.

³ Савін, Г. М. (1952). Завдання вчених Академії наук УРСР у здійсненні п'ятої п'ятирічки. Діяльність Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР у рамках п'ятирічного плану розвитку народного господарства. *Вісник АН УРСР*, 9, 27-37.

⁴ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 308. Інформація Голови Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР акад. П. А. Власюка до Президії АН УРСР про наукові розробки установ Відділу щодо забезпечення високих і стійких врожаїв у степових і лісостепових районах УРСР. 16 червня 1949 р., Арк. 18-27.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 71. Спр. 1, Арк. 1-7.

⁶ Звіт про роботу АН УРСР у 1951 р. *Вісник АН УРСР*, 1952, 5 (186), 3-24.

Групу на чолі з М. О. Тюленевим залучали до підготовки сільських господарств до освоєння зрошуваних земель у районах будівництва Каховської гідроелектростанції та Південноукраїнського каналу, для чого лабораторії агро меліорації з початку 1952 р. додатково виділили 2 штатні одиниці¹. На виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 22 жовтня 1951 р. № 3105 «Про запровадження підземного способу зрошення в Українській РСР» доручено ряду інститутів і лабораторій АН УРСР, а також інститутам «Укргіпробавовна» та УНДГіМ у 1953 р. під керівництвом чл.-кор. М. О. Тюленєва продовжити виконання робіт з вивчення підземного зрошення; дозволити установам АН УРСР проводити дослідження на ділянці у с. Камишанка поблизу м. Херсон і в сільському господарстві ім. Хрущова².

Загалом, досвід організації експедиції у Снігурівському районі Миколаївської обл. був покладений в основу організації аналогічної роботи в Димерському районі Київської обл.

До науково-виробничої ради, організованої при виконкомі Димерської районної Ради депутатів трудящих, у 1951 р. увійшло 5 дійсних членів і членів-кореспондентів АН УРСР, 6 докторів наук, 3 кандидати наук, керівники районних організацій і 24 передовики-новатори сільського господарства; на засіданні ради обговорювалися актуальні питання розвитку рослинництва і тваринництва даного району³. (Подальші експедиції працювали над утіленням цих планів).

На квітневому 1952 р. засіданні Президії Академії наук УРСР було заслухано план робіт комплексної наукової експедиції Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР у Димерський район Київської обл. на 1952 р. Її основним завданням вважалося вивчення природних умов і економіки району, розробка питань раціонального використання заплавлених земель р. Ірпінь, торфових боліт, розвитку в сільських господарствах рільництва, плідівництва, овочівництва, шовківництва, піднесення тваринництва, подальшої механізації сільського господарства й організації рибного господарства. Було розглянуто план робіт, графік виїздів, склад експедиції (керівник – чл.-кор. М. О. Тюленєв)⁴.

Комплексна експедиція у Димерський район була організована як така, що є характерною для значної території Полісся УРСР. Експедицією було розроблено ряд перспективних планів для окремих колгоспів Димерського району; складено плани землекористування колгоспів, опрацьовано попередні планові завдання з полеводства і тваринництва, визначено перспективні культури для впровадження в сільськогосподарське виробництво; проведено значні роботи по боротьбі зі шкідниками садових, городніх та польових культур. Велику допомогу експедиція надала у справі розвитку продуктивного тваринництва та розробці плану і заходів боротьби з захворюваннями сільськогосподарських тварин; у справі розвитку культури дубового шовкопрядя; напрацьовано технічні прийоми підвищення ефективності сільськогосподарських машин і тракторів в умовах Полісся; розроблено заходи щодо застосування комплексу інтенсифікаційних методів підвищення рибопродуктивності ставків Полісся⁵.

До кінця 1954 р. колгоспи, радгоспи і МТС засвоїли та впровадили на великих площах нові прийоми перехресного висіву зернових, квадратно-гніздові висадження кукурудзи, картоплі, цукрового буряка і овочів; нові види добрень, високопродуктивні сорти сільськогосподарських культур⁶.

М. О. Тюленєв, маючи членство в Бюро Відділення сільськогосподарських наук АН УРСР, голосував на засіданні 10 липня 1954 р. за підтримку рішення щодо організації Української академії сільськогосподарських наук з обов'язковою передачею існуючих дослідних установ АН УРСР до новоствореної інституції⁷.

¹ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 472. Протокол № 8 засідання Президії Академії наук УРСР від 29 лютого 1952 р., Арк. 155-177.

² Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 474. Протокол № 25 засідання Президії Академії наук УРСР від 29 серпня 1952 р., Арк. 1-195.

³ Звіт про роботу АН УРСР у 1951 р. *Вісник АН УРСР*, 1952, 5 (186), 3-24.

⁴ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 472. Протокол № 14 засідання Президії Академії наук УРСР від 25 квітня 1952 р., Арк. 376-403.

⁵ Савін, Г. М. (1952). Завдання вчених Академії наук УРСР у здійсненні п'ятої п'ятирічки. Діяльність Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР у рамках п'ятирічного плану розвитку народного господарства. *Вісник АН УРСР*, 9, 27-37.

⁶ Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 60. Виступ голови Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР акад. П. А. Власюка на активі АН УРСР з питань впровадження наукових досягнень та підняття рівня сільськогосподарської науки. 5 червня 1955 р., Арк. 1-6.

⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 71. Спр. 1, Арк. 107-122.

Учений входив до складу організаційного комітету конференції, присвяченій проблемам Полісся, яка відбулася 10-13 травня 1955 р. у Києві. Її організаторами виступили АН УРСР, Рада з вивчення виробничих сил УРСР, Інститут економіки АН УРСР, АН БРСР. На засіданнях Президії АН УРСР затверджувався план проведення конференції, бюро секцій, редколегія збірника тез доповідей, до складу якої були включені: д.е.н. І. Н. Романенко (відповід. ред.), академіки – П. А. Власюк, Д. К. Зеров, члени-кореспонденти – М. О. Тюленев, С. П. Родіонов, д.с.-г.н. П. Д. Пшеничний, представник Держплану УРСР В. С. Березіков; Видавництву АН УРСР доручили видати тези доповідей конференції¹. Робота була організована за 5 секціями: 1) Природні умови і ресурси Полісся. 2) Меліорація і освоєння боліт. 3) Загальні питання землеробства і рослинництва. 4) Тваринництво і кормова база. 5) Питання економіки. М. О. Тюленев виступав з доповідями на другій та четвертій секціях конференції.

У роботі конференції взяло участь понад 70 різних організацій, було зачитано 72 доповіді, в обговореннях взяли участь 92 особи. За результатами роботи конференції видруковано матеріали обсягом до 50 друк. арк., запропоновано нові актуальні теми з вивчення проблем Полісся для розробок у подальшому². Вважаємо, що дана конференція стала певним підсумком науково-дослідної, експериментальної й організаційної діяльності М. О. Тюленєва в Академії наук УРСР, зокрема, щодо вивчення ним продуктивних сил українського Полісся, упровадження на осушених землях регіону техніки вирощування агрокультур.

Не можемо не відзначити той перелік обов'язків, які в цей час виконував *М. О. Тюленев*: керівник Димерської експедиції АН УРСР; член Бюро відділення с.-г. наук АН УРСР; член секції біології і с.-г. наук Ради Видавничої Редколегії АН УРСР; член Вченої Ради Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР; член редколегії збірника Відділення с.-г. наук; відповідальний редактор збірника по Димерській експедиції; учасник бригади АН УРСР по Поліській проблемі; член Технічної ради Міністерства сільського господарства УРСР; член Комісії Міністерства сільського господарства УРСР по осушенню і с.-г. освоєнню пойми р. Трубіж; учасник меліоративної бригади у колгоспі «Шлях до комунізму»; член Вченої ради УНДІГіМ Міністерства сільського господарства УРСР; член Ради по вивченню виробничих сил УРСР; куратор Панфільського болотного дослідного поля; учасник нарад Держплану РМ УРСР по розгляду проектів осушення боліт; дійсний член Товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань; член Всесоюзного сільськогосподарського товариства³.

На засіданні Президії АН УРСР від 24 грудня 1954 р., присвяченому питанням упорядкування штатно-організаційної структури Академії, прийнято рішення у складі Інституту фізіології рослин та агрохімії ліквідувати відділ рослинництва і лабораторію агро меліорації (останню очолював М. О. Тюленев; її штати у кількості 6 одиниць передати в Сектор тваринництва, а співробітників звільнити від роботи в інституті). У складі Сектору тваринництва рекомендовано утворити два підрозділи: відділ тваринництва на базі штатів сектору та лабораторію кормодобування за рахунок штату ліквідованої лабораторії агро меліорації⁴. У 1955-1956 р. М. О. Тюленев очолював лабораторію кормодобування сектору тваринництва Президії АН УРСР. Сектором тваринництва 25-27 січня 1955 р. проведено у м. Дунаївці Хмельницької обл. наукову нараду з питань подальшого розвитку і підвищення продуктивності тваринництва у господарствах Дунаєвського району; на нараду разом з Х. І. Класеном, А. Ю. Логвиненком, І. А. Лісіциним, О. І. Карнацькою делеговано й М. О. Тюленєва⁵. У серпні 1956 р. М. О. Тюленев залишив Академію, очоливши новостворений відділ освоєння заплавної землі в УкрНДІ гідротехніки і меліорації, де пропрацював до 1961 р.

Отже, протягом 1949-1956 рр. відомий на той час агро меліоратор, знаний фахівець з культури боліт, професор М. О. Тюленев співпрацював з Відділом сільськогосподарських наук Академії

¹ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 588. Протокол № 49-Б засідання Президії Академії наук УРСР від 17 грудня 1954 р., Арк. 1-41.

² Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 648. Протокол № 46 засідання Президії Академії наук УРСР від 17 червня 1955 р., Арк. 1-47.

³ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: Личное дело члена-корреспондента АН УССР Тюленева Николая Александровича (1948-1969). 98 л., Арк. 86.

⁴ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 588. Витяг з протоколу засідання Президії АН УРСР про впорядкування штатно-організаційної структури АН УРСР. 24 грудня 1954 р., Арк. 78-111.

⁵ Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 643. Протокол № 5-Б засідання Президії Академії наук УРСР від 17 січня 1955 р. Арк. 116-143.

наук УРСР, спочатку очолюючи лабораторію агро меліорації Інституту фізіології рослин і агрохімії, згодом – лабораторію кормодобування сектору тваринництва Президії АН УРСР. Поряд із цим учений входив до Вченої ради Інституту, Бюро Відділу, до складу редколегії журналу «Вісті сільськогосподарської науки», Ради науково-технічної пропаганди АН УРСР, Ради з вивчення продуктивних сил УРСР та ін. установ при АН УРСР. Він очолював спеціальні комплексні експедиції до Снігурівського району Миколаївської обл. та Димерського району Київської обл., де надавав науково-організаційні консультації колгоспам УРСР. Наукова спадщина М. О. Тюленєва даного періоду присвячена, в основному, перспективам раціонального використання осушених торфових ґрунтів; учений опрацьовував комплексну проблему розвитку продуктивних сил Полісся УРСР, зокрема розробку питань перетворення природи Полісся та піднесення економіки поліських районів республіки. Вчений був одним з організаторів масштабної наукової конференції (1955 р., м. Київ), присвяченій економіко-природничим проблемам Полісся.

References:

1. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 274.*, Ark. 267-272. [in Ukrainian].
2. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 274. Protokol № 26 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 12 lystopada 1948 r. [Minutes № 26 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on November 12, 1948].* Ark. 317-337. [in Ukrainian].
3. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 308. Informatsiia Holovy Viddilu silskohospodarskykh nauk AN URSR akad. P. A. Vlasiuka do Prezydii AN URSR pro naukovy rozrobky ustanov Viddilu shchodo zabezpechennia vysokyykh i stiikykh vrozhaiv u stepovykh i lisostepovykh raionakh URSR. 16 chervnia 1949 r. [Information of the Chairman of the Department of Agricultural Sciences of the Ukrainian SSR Academy of Sciences, Academician P.A. Vlasjuk to the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences on scientific developments of the Department's institutions to ensure high and sustainable yields in the steppe and forest-steppe regions of the Ukrainian SSR. June 16, 1949],* Ark. 18-27. [in Ukrainian].
4. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 311. Protokol № 1 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 7 sichnia 1949 r. [Minutes № 1 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on January 7, 1949],* Ark. 1-16. [in Ukrainian].
5. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 311. Protokol № 11 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 8 kvitnia 1949 r. [Minutes № 11 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on April 8, 1949],* Ark. 204-221. [in Ukrainian].
6. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 348. Protokol № 21 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 23 chervnia 1950 r. [Minutes № 21 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on June 23, 1950],* Ark. 391-404. [in Ukrainian].
7. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 348. Protokol № 8 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 17 liutoho 1950 r. [Minutes № 8 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on February 17, 1950],* Ark. 171-176. [in Ukrainian].
8. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 349. Protokol № 30 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 22 veresnia 1950 r. [Minutes № 30 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on September 22, 1950],* Ark. 119-145. [in Ukrainian].
9. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 405. Protokol № 15 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 20 kvitnia 1951 r. [Minutes № 15 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on April 20, 1951],* Ark. 460-485. [in Ukrainian].
10. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 405. Protokol № 4 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 26 sichnia 1951 r. [Minutes № 4 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on January 26, 1951],* Ark. 90-128. [in Ukrainian].
11. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 406. Protokol № 17 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 4 travnia 1951 r. [Minutes № 17 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on May 4, 1951],* Ark. 1-15. [in Ukrainian].

12. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 472. Protokol № 14 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 25 kvitnia 1952 r. [Minutes № 14 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on April 25, 1952]*, Ark. 376-403. [in Ukrainian].
13. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 472. Protokol № 5 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 4 liutoho 1952 r. [Minutes № 5 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on February 4, 1952]*, Ark. 46-57. [in Ukrainian].
14. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 472. Protokol № 8 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 29 liutoho 1952 r. [Minutes № 8 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on February 29, 1952]*, Ark. 155-177. [in Ukrainian].
15. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 474. Protokol № 25 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 29 serpnia 1952 r. [Minutes № 25 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on August 29, 1952]*, Ark. 1-195. [in Ukrainian].
16. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 527. Protokol № 27 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 17 lypnia 1953 r. [Minutes № 27 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on July 17, 1953]*, Ark. 154-266. [in Ukrainian].
17. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 588. Vytiah z protokolu zasidannia Prezydii AN URSSR pro vporiadkuvannia shtatno-orhanizatsiinoi struktury AN URSSR. 24 hrudnia 1954 r. [Excerpt from the minutes of the meeting of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences on streamlining the staffing and organizational structure of the Ukrainian SSR Academy of Sciences. December 24, 1954]*, Ark. 78-111. [in Ukrainian].
18. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 588. Protokol № 49-B zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 17 hrudnia 1954 r. [Minutes № 49-B of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on December 17, 1954]*, Ark. 1-41. [in Ukrainian].
19. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 643. Protokol № 5-B zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 17 sichnia 1955 r. [Minutes № 5-B of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on January 17, 1955]*, Ark. 116-143. [in Ukrainian].
20. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 1. Spr. 648. Protokol № 46 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSSR vid 17 chervnia 1955 r. [Minutes № 46 of the Presidium of the Ukrainian SSR Academy of Sciences meeting on June 17, 1955]*, Ark. 1-47. [in Ukrainian].
21. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. 567. Spr. 34 A: Lychnoe delo chlena-korrespondenta AN USSR Tiuleneva Nykolaia Aleksandrovycha (1948-1969) [Personal file of the Corresponding Member of the Ukrainian SSR Academy of Sciences Tiuleniev Mykola Olexandrovykh (1948–1969)]*, Ark. 98. [in Russian].
22. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. Planova komisiia. Spr. 300. Poiasniuvalna zapyska do planu naukovo-doslidnykh robot Akademii nauk URSSR na 1948 rik. Sichen 1948 r. [Explanatory note to the plan of research work of the Ukrainian SSR Academy of Sciences for 1948. January 1948]*, Ark. 3-8. [in Ukrainian].
23. Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *F. 251. Op. Planova komisiia. Spr. 321. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu Akademii nauk URSSR za 1948 rik. Hruden 1948 r. – sichen 1949 r. [Report on the research work of the Ukrainian SSR Academy of Sciences for 1948. December 1948 – January 1949]*, Ark. 1-24. [in Ukrainian].
24. Bachkala, O. V. (2006). Diialnist profesora M. O. Tiuleniava v rozvytku silskohospodarskoi osushvalnoi melioratsii na torfovo-bolotnykh gruntakh [Activities of Professor M.O. Tiuleniev in the development of agricultural drainage reclamation on peat-swamp soils]. *Istoriia nauky i biohrafistyka* [History of Science and Biography Study], 1 <<http://inb.dnsgb.com.ua/2006-1/06bovtbg.html>> [in Ukrainian]. (2020, September, 15).
25. Verhunov, V. A. (2019). *Istoriia naukovoho zabezpechennia osushvalnykh melioratsii v Ukraini: chlen-korespondent AN URSSR M. O. Tiuleniev (do 130-richchia vid dnia narodzhennia): nauk. dop.* [History of scientific support of drainage reclamation in Ukraine: Corresponding Member of the Ukrainian SSR Academy of Sciences M.O. Tiuleniev (to the 130th anniversary of his birth): Scient. report]. Kyiv: TsP, Komprynt, 29. [in Ukrainian].
26. Verhunov, V. A. (2019). Kultury bolit u naukovo-osvitnomu dorobku M. O. Tiuleniava [Swamp cultures in the scientific and educational heritage by M.O. Tiuleniev]. *Visnyk ahrarnoi nauky* [Bulletin of Agrarian Science], 6 (795), 82-87. [in Ukrainian].
27. Verhunov, V. A. (2019). *Chlen-korespondent AN URSSR M. O. Tiuleniev (1889-1969) – vchenyi, pedahoh ta fundator silskohospodarskoi melioratyvnoi doslidnoi spravy v Ukraini (do 130-richchia vid dnia narodzhennia)*

- [Corresponding Member of the Ukrainian SSR Academy of Sciences M.O. Tiuleniev (1889-1969) – scientist, teacher and founder of agricultural reclamation research in Ukraine (to the 130th anniversary of his birth)]. Rivne, 123. [in Ukrainian].
28. Dovhoruk, Yu. O. (2018). Yahotynskiy period zhyttia ta roboty vydatnoho vchenoho vitchyzniano i ahrarnoi nauky profesora M. O. Tiulenieva [Yagotyn period of life and activities of the outstanding scientist of domestic agrarian science Professor M.O. Tiuleniev]. *Yahotynski visti* [Yahotyn News], November 26, 93, 11276, 5. [in Ukrainian].
  29. Zvit pro robotu AN URSSR u 1951 r. (1952) [Report on the work of the Ukrainian SSR Academy of Sciences in 1951]. *Visnyk AN URSSR* [Bulletin of the USSR Academy of Sciences], 5 (186), 3-24. [in Ukrainian].
  30. Instytut arkhivoznavstva NBUV [Institute of Archival Studies NLUV]. *F. 63. Op. 2. Spr. 60. Vystup holovy Viddilu silskohospodarskykh nauk AN URSSR akad. P. A. Vlasiuka na aktyvi AN URSSR z pytan vprovadzhennia naukovykh dosiahnen ta pidniattia rivnia silskohospodarskoi nauky. 5 chervnia 1955 r.* [Speech of the Head of the Department of Agricultural Sciences of the Ukrainian SSR Academy of Sciences, Academician P.A. Vlasiuk on the assets of the Ukrainian SSR Academy of Sciences on the implementation of scientific achievements and raising the level of agricultural science. June 5, 1955], Ark. 1-6. [in Ukrainian].
  31. Onyshchenko, O. S. (ed.) (2008). *Istoriya Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny. 1951-1955* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1951-1955]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Nat. b-ka of Ukraine named after VI Vernadsky, Inst. Of Archival Studies, Inst. Of Ukr. archeography and source studies. them. MS Hrushevsky, 2. [in Ukrainian].
  32. Onyshchenko, O. S. (ed.) (2008). *Istoriya Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny. 1946-1950* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1946-1950]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Nat. b-ka of Ukraine named after VI Vernadsky, Inst. Of Archival Studies, Inst. Of Ukr. archeography and source studies. them. MS Hrushevsky, 2. [in Ukrainian].
  33. Morhun, V. V. (2013). Naukovi zdobutky Instytutu fiziologiyi roslyn i henetyky Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Scientific achievements of the Institute of Plant Physiology and Genetics of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Fyziologiya rastenyi y henetyka* [Plant Physiology and Genetics], 45, 6, 463-477. [in Ukrainian].
  34. Savin, H. M. (1952). Zavdannia vchenykh Akademii nauk URSSR u zdiisnenni p'iatoi p'iatyrichky. Diialnist Rady po vyvchenni produktivnykh syl URSSR AN URSSR u ramkakh p'iatyrichnoho planu rozvytku narodnoho gospodarstva [The tasks of scientists of the Ukrainian SSR Academy of Sciences in the implementation of the Fifth Five-Year Plan. Activities of the Council for the Study of Productive Forces of the Ukrainian SSR of the Ukrainian SSR Academy of Sciences within the framework of the five-year plan for the development of the national economy]. *Visnyk AN URSSR* [Bulletin of the USSR Academy of Sciences], 9, 27-37. [in Ukrainian].
  35. Shulha, N. V. (2020). Diialnist ahromelioratora M. O. Tiulenieva (1889-1969 rr.) na bolotnykh doslidnykh stantsiyakh [Activities of agro-ameliorator M.O. Tiuleniev (1889-1969) at the swamp experimental stations]. *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk* [Eminak: scientific quarterly], 2 (30) (kviten-cherven), 77-86. [in Ukrainian].
  36. Shulha, N. V. (2020). Naukovyi dorobok profesora M. O. Tiulenieva (1889-1969 rr.) v haluzi ahromelioratsii ta kultury bolit [Scientific achievements of Professor M.O. Tiuleniev (1889-1969) in the field of agro-melioration and swamp culture]. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia* [Bulletin of the Volodymyr Dahl East European National University], 3 (259), 92-98. [in Ukrainian].
  37. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy [Central State Archive of the Highest Authorities and Administration of Ukraine]. *F. 2. Op. 7. Spr. 9841. Podannia Prezydii AN URSSR do RM URSSR z obgruntuvanniam neobkhidnosti zbilshennia kilkosti shtatnykh spivrobotnykiv ustanov Akademii. 31 sichnia 1949 r.* [Submission of the Presidium of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR to the Council of Ministers of the Ukrainian SSR with substantiation of the need to increase the number of full-time employees of the Academy institutions], Ark. 36-38. [in Ukrainian].
  38. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine]. *F. 1. Op. 71. Spr. 1.* [in Ukrainian].